ПІДВИЩЕННЯ АКТИВНОСТІ МІСЦЕВИХ ГРОМАД – НОВА СТРАТЕГІЯ НАДАННЯ ДОПОМОГИ НАСЕЛЕННЮ, ЯКЕ ПОСТРАЖДАЛО ВНАСЛІДОК ЧОРНОБИЛЬСЬКОЇ КАТАСТРОФИ

Виступ міського голови Славутича Володимира Удовиченка на засіданні президії Національної академії наук України, яке відбулося 13 червня під головуванням президента Національної академії наук Бориса Євгеновича Патона

Обговорюючи звіт Інституту соціології НАН України, хочу відмітити його величезний обсяг робіт, наукових досліджень високої цінності для соціально-економічного розвитку України та мінімізації наслідків аварії на Чорнобильській атомній електростанції.

Сьогодні це високопрофесійний, з великим науковим та інтелектуальним потенціалом колектив. Великий внесок при розгляді проблем ліквідації наслідків аварії на Чорнобильській атомній електростанції зробили фахівці-соціологи, і в їх числі завідувач відділу Юрій Іванович Саєнко.

Нині пройшло більше 20 років після аварії на ЧАЕС, але значна частина населення України продовжує відчувати на собі її наслідки. Особливо це стосується населення, яке проживає на територіях, де зберігається підвищений рівень забруднення радіонуклідами. Для більшості населення цих територій інтегральною, багатозначною особливістю індивідуальної та суспільної свідомості є укорінений "синдром жертви", який, за соціальним моніторингом Інституту соціології НАН України, з часом продовжує поширюватися. Ці люди не забувають про катастрофу, не вірять у суттєву ліквідацію наслідків, визнають себе та своїх дітей жертвами на все життя; мають підвищений рівень тривожності, низький матеріальний стан; низький рівень адаптаційної активності; високий рівень зневіри в людях, у власних силах та кращому майбутньому.

До сьогодні не вдалося вилікувати ні медичними засобами, ні за рахунок матеріальних компенсацій, ні реабілітацією довкілля низку таких соціальних "синдромів":

- *"синдром жертви"* – потерпілі на все життя;
- *"синдром сталого соціального виключення"* – безініціативність, патерналізм, вимоги "вічної ренти від держави" і співчуття від інших;
- *"синдром евакуації і переселення"* – порушена картина світу, слабка адаптація до нових умов;
- *"синдром втраченого здоров'я"* – щороку самооцінки рівня здоров'я дорослих і дітей погіршуються дедалі більше;
- *"синдром невпевненості та розгубленості"* – при майже повній недовірі до влади і опорі на власні сили та сім'ю, потерпілі покладають вирішення всіх своїх проблем на державу;
- *"синдром невігластва"* – незнання ситуації, законів та правил життєдіяльності у забрудненому середовищі, потерпілі живуть за повсякденними поняттями суб'єктивного ризику.

Для управління розвитком громад і територій, що постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи, загалом використовується обмежений набір інструментів, який заводиться переважно до бюджетних асигнувань на соціальну допомогу та реабілітацію довкілля. Наслідки аварії продовжують впливати на можливості, здоров'я та добробут широкого кола населення України, а також залишатися важким тягарем для національного бюджету внаслідок значних витрат на заходи ліквідації наслідків аварії, компенсаційних витрат і відновлювальних робіт. Національні цільові програми не вирішують завдання відродження життя на забруднених територіях, перспективи синергетичного розвитку громад поки що не вивчаються, а можливості перспективного багатостороннього партнерства не використовуються повною мірою.

І велику роль в заповненні цих прогалин відіграють моніторингові дослідження Інституту соціології НАН України (з 1992 р. і понині), які свідчать, що пасивна соціальна допомога не сприяє формуванню соціально активної особистості. Вони також звертають увагу на одне з тривожних протиріч останніх років – протиріччя між, здавалося б, розширенням можливостей для самореалізації людей в різних сферах життєдіяльності, відміною різних обмежень, які існували раніше з одного боку, і зниженням рівня затребуваності цих можливостей, з іншого боку. Очевидно, що на територіях, постраждалих внаслідок Чорнобильської катастрофи, як і в країні загалом, існують соціальні групи, орієнтовані на активне освоєння дійсності, і ті, хто орієнтується на пасивне існування за рахунок соціальної допомоги та пільг. Соціально активні групи населення можуть суттєво сприяти розвитку процесів відродження життєдіяльності на забруднених територіях. І сьогодні соціологічні дослідження Інституту соціології НАН України спрямовані, з одного боку, на виявлення можливостей вдосконалення існуючої системи державного управління постраждалими громадами і територіями в контексті їхнього подальшого соціального розвитку, а з іншого — на висвітлення потенційних шляхів підвищення соціальної активності місцевих спільнот у вирішенні соціальних проблем забруднених територій, пошук нових моделей реалізації шансів активної життєдіяльності, а значить, відродження життя постраждалих громад.

Хочу підкреслити важливі напрямки діяльності Інституту. Перш за все ми повинні розуміти, що Інститут соціології і сама соціологія як наука не дає рецепти, не створює моделі вирішення тих чи інших проблем. Вона, на мій погляд, створює інформаційне забезпечення для розробки, прийняття та реалізації управлінських рішень на різних рівнях влади.

Друге – закриття ЧАЕС створило додаткові проблеми в частині соціальних гарантій для працівників ЧАЕС та жителів Славутича, тому що воно не було передбачене. Головний стратегічний напрямок відпрацьовувався зразу після аварії – це поновлення експлуатації Чорнобильської АЕС. Для чого потрібно було будувати нове місто Славутич? Це місто з функцією створення умов для проживання колективу Чорнобильської АЕС. Закриття станції створило цілу низку складних проблем для тих, хто жертвував своїм здоров'ям, інколи життям і виконував державне замовлення. І тому необхідно підкреслити величезну роль Інституту соціології, наукових досліджень, проведених його колективом, у частині забезпечення умов для розробки нормативних актів на державному рівні щодо соціальних гарантій працівників Чорнобильської електростанції та жителів Славутича.

Сьогодні ми можемо твердо сказати, що ці рішення були вдалі. Інша справа, хотів би констатувати і підкреслити, що, на превеликий жаль, значна частина цих зобов'язань сьогодні в частині соціальних гарантій для людей не виконується, в тому числі й по Славутичу. Це з одного боку. А з іншого – можна сказати, що саме активна позиція працівників ЧАЕС, профспілкового комітету ЧАЕС, міської влади дозволила з урахуванням співпраці з Інститутом соціології розробити:

1. Нормативні акти і забезпечити прийняття їх на рівні держави. Це п'ять Законів України, які повністю стосуються тематики соціальних гарантій, це Програма соціального захисту працівників Чорнобильської АЕС та жителів міста Славутича у зв'язку із закриттям станції, схвалена постановою Кабміну 29.11.2000 р., Програма створення компенсуючих робочих місць, відповідні постанови і відповідні доручення Кабінету Міністрів.

2. Міська влада прийняла Стратегічний план розвитку Славутича до 2020 року. Модель розвитку міста була запропонована як техноекополіс, причому ставка зроблена на соціальну активність представників територіальної громади м.Славутича. І сьогодні можна стверджувати, що за ці роки Славутичу вдалось реалізувати План дій практично в повному обсязі і успішно реалізовувати Стратегічний план розвитку.

Висновок один: з урахуванням ISO-9001, отримання сертифікатів, і українського, і міжнародного, Славутич сьогодні конкурентний у створенні комфортності життя для жителів міста.

Не можу не сказати про проект вільних економічних зон. Наша розробка була заснована на теоретичному доводі щодо надання певних преференцій потерпілим територіям з метою їх соціально-економічного розвитку. І це буде абсолютно чесно з боку держави. Якщо держава сама не може вирішити проблеми через бюджет, якого завжди не вистачає, вона повинна принаймні створити умови для того, щоб активність, яка є і яка з'являється, мала можливість своєї реалізації.

Звісно, що розвиток підприємництва на цих територіях і в Києві, столичній області, інших областях – це зовсім різні умови. Тому для мотивації розвитку підприємництва, нової економіки, з урахуванням участі соціально активних громадян потерпілих територій, вільні економічні зони і преференція держави абсолютно науково обґрунтовані і виправдані. Решта – відноситься до лжеекономіки. Цей механізм використовується практично в усіх куточках світу, і в тому числі в цивілізованих державах. Вважаю, що до цього питання потрібно повернутись на рівні держави.

І ще одне: чи Славутич вичерпав свою функцію, чи може він виконувати функцію державної ваги? Стверджую однозначно: Славутич може виконувати функцію державної ваги. По-перше, це на десятки і сотні років проекти приведення системи Чорнобильської АЕС до екологічно безпечного стану. По-друге, сьогодні місто бере участь в конкурсі на розташування науково-дослідницького атомного реактора зі створенням потужного центру ядерних досліджень. Славутич має абсолютну перевагу перед іншими територіями. Перш за все – невелика відстань від Києва, розвинута соціальна інфраструктура, наявність площ для інституту ядерних досліджень або його філії. Це потенціал трудових ресурсів атомної енергетики. Працівники Чорнобильської АЕС та їхні діти, які сьогодні мають професії фізиків та атомників, ще довго можуть працювати в наукових закладах після того, як вони завершать свою роботу на Чорнобильській АЕС. Це буде величезна основа для подальшого економічного розвитку не тільки міста Славутича як адміністративно-територіальної одиниці, а всього Чернігівського регіону, Ріпкинського району, на території якого розташований сьогодні Славутич. З точки зору інтересів держави, місто Славутич сьогодні безальтернативне. І просив би членів президії, вас, Борисе Євгеновичу, підтримати наші пропозиції.

P.S. Після цього я ще раз закцентував увагу на науково-дослідницькому реакторі. Борис Євгенович запитав, як територіальна громада ставиться до цього, чи є зацікавленість в такому науковому напрямку. Я взяв на себе відповідальність і відповів, що це 99,9%. Може, це трохи перевищена цифра, але близько до цього. І Борис Євгенович твердо заявив про те, що підтримка з його боку щодо розташування реактора на території Славутича буде абсолютною.

Наша мета була, перш за все, дати надію, віру, допомогти людям повірити у свої сили, переконати один одного в тому, що із закриттям ЧАЕС життя не закінчується. Далі це можливість створення новітньої економіки, нових високотехнологічних робочих місць — уже в рамках сучасної ринкової економіки.